

BUXORO AMIRLIGI DAVRIDA HUNARMANDCHILIK

Sohibova Nilufar Sirojovna

BTI Akademik litseyi yetakchi o'qituvchisi

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada XVIII asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Buxoro amirligida hunarmandchilikning rivojlanish bosqichlari, tarmoqlar klassifikatsiyasi va uning iqtisodiy-ijtimoiy hayotdagi o'rni IMRAD standarti asosida tadqiq etiladi. Maqolada to'qimachilik (zardo'zlik), zargarlik, kulolchilik, metalga ishlov berish va charm-poyabzal ishlab chiqarishning texnologik va badiiy xususiyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, hunarmandchilik gildiyalari (korxona/kasaba uyushmalari) va Risola (kasbiy nizomlar) asosida boshqaruv tizimi hamda Rossiya imperiyasi bilan savdo aloqalarining hunarmandchilikka ta'siri ilmiy asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *Buxoro amirligi, hunarmandchilik, zardo'zlik, abrbandlik, gildiya, Risola, ustaboshi, to'qimachilik, kasanachilik, etno-iqtisodiyot.*

KIRISH. Buxoro amirligi (1753–1920) Markaziy Osiyoda nafaqat siyosiy va diniy markaz, balki mintaqaning eng yirik hunarmandchilik va savdo tuguni hisoblangan. Shaharsozlik madaniyati va bozor iqtisodiyoti nezigida turgan hunarmandchilik aholining salmoqli qismini ish bilan ta'minlagan hamda ichki va tashqi savdo tovar aylanmasining asosini tashkil etgan [1].

XVIII asrning ikkinchi yarmida Mang'itlar sulolasi davrida markaziy hokimiyatning mustahkamlanishi ichki bozorda barqarorlikni ta'minladi va hunarmandchilik taraqqiyotiga turtki berdi [2]. Buxoro, Karmana, Shahrisabz, Kitob va G'ijduvon kabi shaharlar muayyan hunarmandchilik turlari bo'yicha ixtisoslashdi. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Rossiya imperiyasi protektorati o'rnatilishi hamda Xazarorti temir yo'lining o'tkazilishi Buxoro hunarmandchilik mahsulotlarining bozor geografiyasini o'zgartirdi va mahalliy ishlab chiqarishga yangi omillarni olib kirdi [3].

METODOLOGIYA. Tadqiqot jarayonida tarixiylik, xolislik va tizimlilik tamoyillariga tayangan holda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tarixiy-tizimli metod: Hunarmandchilik sohalarini mahsulot xususiyati va texnologik jarayoniga ko'ra klassifikatsiya qilish [4].

Historiografik va arxiviy tahlil: O'rta asr va XIX–XX asr boshlaridagi sayyohlar (A.Vamberi, N.Xanykov), rus tadqiqotchilari (O.Suxareva) hamda mahalliy qo'lyozma manbalarni solishtirish [5].

Etnografik va qiyosiy tahlil: Hunarmandchilik gildiyalaridagi ierarxiya, usto-shogirdlik an'analari hamda Risola hujjatlaridagi huquqiy va axloqiy me'yorlarni o'rganish [6].

NATIJALAR. Buxoro amirligida hunarmandchilik sohasi yuqori darajada ixtisoslashgan bo'lib, 60 dan ortiq asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga olgan [5]. To'qimachilik va mato tayyorlash: Amirlik iqtisodiyotining yetakchi tarmog'i. Alocha, karbas (boz), adras, bekasab

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

hamda mashhur shoyi va parcha matolari ishlab chiqarilgan [7]. Abrbandlik texnologiyasi asosida yaratilgan adras va shoyilar tashqi bozorda yuqori baholangan.

Zardo'zlik (Oltin ip bilan kashta tikish): Buxoro amirining saroy ustaxonalarida (Zardo'zxona) markazlashgan elit san'at turi. Zar choponlar, to'nlar, sallalar hamda ot jildlari asosan erkak ustalar tomonidan tayyorlangan [8].

Metalga ishlov berish va pichoqchilik: Zargar, misgar, pichoqchi va temirchilar alohida rasta va mahallalarga birikkan. Buxoro zargarlik buyumlari (isirg'a, bilaguzuk, tillaqosh) va misgarlik idishlari (oftoba, choydish) badiiy o'ymakorligi bilan ajralib turgan [4]. Charm-poyabzal va ko'ncilik: Mahsi, kaush, etuk tayyorlash hamda terini qayta ishlash (charxgar) keng yo'lga qo'yilgan. Hunarmandlar alohida gildiyalarga (kasaba yoki anjuman) uyushgan. Har bir kasb egasi o'zining "Risola" deb ataluvchi ma'naviy-huquqiy nizomiga ega bo'lgan [6]. Ierarxiya: Gildiyaga davlat va hunarmandlar tomonidan tanlangan Ustaboshi (bobo) boshchilik qilgan. U ishlab chiqarish sifatini, narxlarni nazorat qilgan hamda soliq yig'ishda vositachilik qilgan [1]. Shogirdlik muddati 3 yildan 7 yilgacha davom etib, maxsus Ominxoni (fotoha) marosimidan so'ng shogirdga usta unvoni berilgan.

MUHOKAMA. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Buxoro amirligidagi hunarmandchilik manufaktura bosqichiga o'tish arafasidagi gildiya-kasanachilik modeliga tayangan [5]. XIX asrning ikkinchi yarmidan e'tiboran Rossiya imperiyasining sanoat mahsulotlari (xususan, arzon fabrika ip-gazlamalari va metall buyumlari) Buxoro bozoriga kirib kelishi mahalliy hunarmandchilikka ikki yo'lama ta'sir ko'rsatdi [3]: Salbiy ta'sir: Mahalliy ip yirish va oddiy karbas ishlab chiqaruvchi hunarmandlar (bozchilar) fabrika raqobatiga bardosh bera olmay inqirozga uchradi [9].

Ijobiy/Adaptiv ta'sir: Badiiy va milliy xususiyatga ega bo'lgan zardo'zlik, abrbandlik, gilamchilik va zargarlik turlari aksincha, Rossiya va Yevropa bozorlarida "ekzotik va yuqori san'at namuna" sifatida xaridorgir bo'lib qoldi [10].

O.A. Suxareva ta'kidlaganidek, Buxoro hunarmandchilik rasta va mahallalari shahar topografiyasining asosini tashkil etib, mahalla jamoasining sotsial birlashuvida asosiy rol o'ynagan [5].

XULOSA VA TAKLIFLAR. Olib borilgan tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi: Buxoro amirligida hunarmandchilik mukammal ixtisoslashgan va gildiya (Risola) tizimi orqali tartibga solingan barqaror iqtisodiy tarmoq bo'lgan. Zardo'zlik va misgarlik kabi sohalar nafaqat amirlikning ichki ehtiyojini qondirgan, balki Xalqaro Ipak yo'li va Rossiya yo'nalishidagi eksportning salmoqli qismini tashkil etgan. XIX asr oxiridagi kapitalistik munosabatlar ta'sirida hunarmandchilik transformatsiyaga uchradi, biroq milliy badiiy hunarmandchilik o'zining unikal traditsion maktablarini saqlab qola bildi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rempel, L. I. (1961). Dalekoe i blizkoe: Stranitsy iz zapisnoy knizhki iskusstvoveda. Tashkent: Izdatelstvo hudozhestvennoy literatury. – 280 s.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

2. Mirza Abdalzim Sami. (1962). Tarix-i salatin-i mangitiya (Izdanie teksta, perevod, predislovie I. M. Reysnera). Moskva: Vostochnaya literatura. – 178 s.
3. Tukhtametov, T. G. (1966). Russko-buharskie otnosheniya v kontse XIX – nachale XX v.. Tashkent: Fan. – 184 s.
4. Ivanov, P. P. (1958). Ocherki po istorii Sredney Azii (XVI – seredina XIX v.). Moskva: Izdatelstvo vostochnoy literatury. – 248 s.
5. Sukhareva, O. A. (1962). Pozdnefeodalnyy gorod Buhara (konets XIX – nachalo XX v.): Gidrographiya, galereya, remeslo. Tashkent: Izdatelstvo AN UzSSR. – 396 s.
6. Rahimov, K. (2018). Buxoro xonligida kasaba va gildiyalar tarixi. Toshkent: Fan va texnologiya. – 160 b.
7. Asadov, F. (1997). Buxoro amirligida to'qimachilik va savdo munosabatlari. Toshkent: Sharq. – 142 b.
8. Sidorenko, A. I., & Artykov, A. R. (1981). Zolotoe shityo Buhary. Tashkent: Izdatelstvo literatury i iskusstva. – 112 s.
9. Ziyaev, X. Z. (1983). Razvitie trgovli i remesla v Sredney Azii v XVIII – XIX vv.. Tashkent: Fan. – 210 s.
10. Vamberi, A. (2009). Puteshestvie po Sredney Azii (Perevod s angliyskogo). Moskva: Tsentrpoligraph. – 320 s.

